

TECHNICKÉ KNIHOVNY: NOVÁ DOBA TEMNA

ing. Jaroslav Vyka¹, ing. Boris Škandera²

Kam jsme došli...

Informační systém pro hutní podniky v České republice patřil v minulosti ke špičkovým odvětvovým informačním systémům s velmi propracovanou spoluprací informačních středisek jednotlivých podniků. V posledních letech však došlo v této oblasti k drastickým omezením. Podivuhodné je, že v mnohých případech byla tato likvidační omezení realizována v podnicích, jejichž majoritním vlastníkem je stát. Řada technických knihoven byla bez náhrady zrušena či zlikvidována, řada dalších informačních pracovišť byla silně finančně i personálně zredukována – viz příložený „Přehled stavu zabezpečení vybraných hutních podniků a organizací vědeckotechnickými informacemi“.

Je to tristní čtení, které nevyžaduje komentáře. Nejsmutnější je, že přes četná včasná varovná upozornění tento problém nikoho nezajímá a nikdo se necítí být odpovědný za jeho řešení.

V současnosti proto v oblasti hutnictví železa ČR fungují informační střediska, resp. technické knihovny, de facto pouze v těchto podnicích:

Podnik	počet pracovníků		
	v knihovně	v informačním středisku	celkem
Ispat Nová huť, a.s.	2	7*	9*
Třinecké železářny a.s.	2	1	3
VÚHŽ, a.s.	2	-	2
Informetal, zájmové sdružení	-	3	3

* Jde o kumulované funkce

Nositelům odvětvových informačních činností je zájmové sdružení Informetal, založené v roce 1994 hutními podniky. Díky pokračující spolupráci a také díky účasti v programu MŠMT „Informační zdroje pro výzkum a vývoj“ zajišťuje toto sdružení ve spolupráci s knihovnou VÚHŽ a.s. nadále aktualizaci odvětvové hutnické databáze METAL, představující cennou informační základnu s retrospektivou 30 let a obsahující přes 190 tisíc záznamů. Velmi cenný je i knihovnický fond odvětvové technické knihovny ve VÚHŽ a.s. Program LI v letošním roce končí, avšak na něj bude navazuje jiný program na podporu informační a knihovnické infrastruktury.

Koncem června 2003 de facto přestalo existovat informační středisko a historicky nejstarší hutnická knihovna ve Vítkovicích – propuštěním posledních dvou kmenových pracovníků, kteří zajišťovali aspoň omezený chod tohoto pracoviště. Je pozoruhodné a žalostné, že technická knihovna založená v roce 1866 má být „zakonzervována“ po nepřetržitém 137letém provozu.

¹ bývalý odborný pracovník technické knihovny a informačního střediska Vítkovice a.s., nyní nezaměstnaný. E-mail: javyka@seznam.cz.

² ředitel zájmového sdružení Informetal v Dobré. E-mail: skandera@iol.cz.

V blízké budoucnosti velmi reálně hrozí další omezení dosud existujících pracovišť (Ispat Nová huť a.s.), resp. zánik zájmového sdružení Informetal i odvětvové technické knihovny ve VÚHŽ a.s.

Nebude-li zajištěna podpora pro tyto agendy, zaniknou koncem letošního roku informační služby pro hutní průmysl a nevratně budou ztraceny informační a knihovnické fondy budované několik desetiletí, což v budoucnosti bude nutně mít negativní dopad především na oblast aplikovaného výzkumu a technického rozvoje, který je předpokladem pro zajištění konkurenceschopnosti všech podniků. Je proto nanejvýš nutné urychleně najít systémové řešení, které zajistí kontinuitu těchto činností i do dalších let.

Ministerstvo kultury by mělo vědět o těchto likvidačních krocích, které jsou činěny vedením řady průmyslových podniků a účinně jim zabránit. Mělo by být v zájmu státu zajistit, aby mnohdy milionové náklady vynaložené na nákup odborné literatury, vyskytujícího se často v jediném exempláři v celé ČR, nepřišly zcela vniveč.

Naše současná vláda dokazuje, že ji nezáleží na odbornosti, dovednosti a chytrosti našich lidí, viz omezení dotací na vědu a výzkum v roce 2004!

Již nelze mlčet k tomu, jak jsou cílevědomě v současných a bývalých státních podnicích již 10 let systematicky ničeny technické knihovny budované po staletí a s tím spojená informační základna. Děje se tak systémem postupného omezování vydávaných prostředků, snižováním počtu pracovníků až na absurdní stav 1-2 se službami pro několik tisíc pracovníků, případně tzv. kumulací funkcí k profesím, které s touto činností ani nespojují. Takto zruinovaná střediska jsou organizačně zařazena do x-té podřízenosti a jako taková již vlastně nefunkční-nepotřebná jsou likvidována rozprodejem fondu, jeho rozebráním a následným odvozem do sběrných surovin. *(Připomeňme např. likvidaci historicky cenné knihovny a archivu bývalého ministerstva chemického průmyslu – později Ústřední informační služby chemie, odkud se fond odvážel na nákladních automobilech do sběru surovin – pozn. redakce.)*

Tento desítky ba i stovky let budovaný vědomostní potenciál, jako základní zdroj inovací a tvorby duševního bohatství výrobní základny podniků byl a je hokynářským způsobem zdevastován až na úroveň zbytečného balastu.

Techniky likvidace

Průběh likvidace informačního zázemí má v různých podnicích podobné rysy. Postup je přibližně tento:

- metodou „outsourcingu“ se z podniku vyženou tvůrčí pracovníci, tj. výzkum, vývoj, konstrukce, technický rozvoj
- silně se zredukuje personální obsazení i finanční podpora středisek informační infrastruktury (informační středisko, technická knihovna, normalizační středisko, středisko patentové ochrany, archiv, ...)
- zbývajícím pracovníkům se zkumulují funkce postupně za všechny propuštěné spolupracovníky – bez ohledu na jejich odbornost;

v konečné fázi má každý pracovník tolik povinností, jako dříve celé středisko s desítkami zaměstnanců a logicky není schopen všechny funkce řádně plnit; tím se stává „nefunkčním“, a tudíž zbytečným

- opakovaně se mění vedení podniku, přičemž každé nové vedení má menší znalosti o činnosti a potřebách podniku a tím i zájem o podporu nezbytných útvarů a agend
- zpracují se (v lepším případě) „objektivní analýzy“, ze kterých vyplývá, že:
 - zájem o činnost daného pracoviště poklesl (neboť hlavní uživatelé jsou mimo podnik a často se živí i mimo původní obor),
 - pracoviště neplní dostatečně svou funkci (neboť z finančních důvodů muselo zrušit dlouholeté předplatné odborných časopisů nebo placený přístup do databázových center)
 - proto představuje jen nežádoucí nákladovou položku;
- na základě výše uvedené „objektivní analýzy“ je rozhodnuto o „zakonzervování“ daného pracoviště (v lepším případě) a propuštění zbývajících pracovníků (vždy)
- po několika letech se knihovní fondy pro „nulové využití“ jednoduše zlikvidují

Zrušení těchto činností proběhne zpravidla tiše a nenápadně. Jejich zmizení nevede k okamžitému kolapsu podniku, jako např. přerušení dodávky surovin nebo vypnutí proudu. Podnik bez těchto činností ovšem po určité době beznadějně ztrácí přehled o vývoji ve svém oboru a ztrácí svou konkurenceschopnost.

Knihovna představuje kulturní, vědeckou a technickou „paměť“. Informační střediska pak slouží podniku jako „oči a uši“. Žádný normální člověk se zraku, sluchu a paměti dobrovolně nezbaví, neboť se to rovná sebevraždě. Mnohé podniky tuto sebevraždu ve jménu úspor nákladů páchají dnes a denně.

Informační střediska vystavená přímým tržním vlivům se u nás stala nežádoucí zátěží podnikům. Nákup odborné literatury není levný a ceny předplatného odborných časopisů stále stoupají, proto mnohé podniky mohly tuto „neproduktivní“ oblast financovat jen stěží, zvláště v nových podmínkách zoufalého naplňování tržeb ve stále omezujícím se tržním prostoru, který je ovlivňován jak tlakem stále více fúzované konkurence, tak i neodbornými politickými zásahy.

Hovoří-li se stále o snaze státu podpořit inovační a tvůrčí aktivity a zároveň se klidně přihlíží k likvidaci jejich hotových primárních zdrojů, je něco nezdravého v současném vývoji ve vztahu k výrobním podnikům, které - ať si to někdo popírá, jak chce - jsou základním zdrojem tvorby národního důchodu a rozvoje pracovních sil.

U nás zřejmě neplatí to, co dávno pochopili ve vyspělých zemích, tj. že čtyři hlavní faktory podmiňující rozvoj ekonomiky jsou tyto:

- **informace**
- půda
- kapitál
- pracovní síla

Státní dotace na oborovou činnost, jak tomu bylo v minulosti, nebo vhodná forma daňových úlev by jistě tento problém pomohla řešit. I následná bezplatná výměna oborově zpracovaných veřejných vědecko-technických informací by byla

řešením, jak finančně nezatížit rozvíjející se výrobní základnu ČR. Zde je možno uvést příklady osudu desítky ba i stovky let budovaných specializovaných technických knihoven.

Univerzitní knihovny nemohou nahradit úzce specializovaný fond potřebný k naplňování inovačních potřeb, zvláště potýkají-li se i tyto instituce s finančními potížemi při zajišťování zdrojů pro vlastní potřebu.

Tento obecně charakterizovaný vývoj devastace kulturního a technického dědictví můžeme doložit alespoň jedním konkrétním výmluvným příkladem Technické knihovny podniku „VÍTKOVICE STROJÍRENSTVÍ, a.s.“, která byla dříve celopodnikovým útvarem:

Historie jedné knihovny

O existenci, nebo lépe řečeno o neexistenci Technické knihovny podniku VÍTKOVICE, a.s., už bylo napsáno dost. Polemika mezi vedením „VÍTKOVICE STROJÍRENSTVÍ, a.s.“ a odbory nevedla k žádnému konstruktivnímu řešení.

Technická knihovna Vítkovických železáren a strojů byla založena roku 1866. Patří tak k nejstarším technickým knihovnám v Evropě. Připomeňme, že základní kámen k Národnímu divadlu byl položen až o dva roky později – v roce 1868. Nejstarší odborný renomovaný hutnický časopis „Stahl und Eisen“ začal vycházet až o patnáct let později v roce 1881.

Sídlem knihovny se stala budova prvního ředitelství „Vítkovic“ zvaná „Zámeček“. Knihovní fondy jsou v této silně chátrající budově uloženy dodnes. Knihovna se po celou dobu své existence rozvíjela, aby odpovídala nárokům doby. Spolu s normalizačním střediskem a střediskem patento-právní ochrany a zlepšovacích návrhů tvořila základní informační centrum, které intenzivně využívali nejen pracovníci Vítkovických železáren a strojů, nýbrž strojaři a hutníci z celé Federální republiky. Ještě v roce 1994 měla knihovna evidováno 140 000 svazků a odebírala 450 titulů odborných časopisů z toho 130 zahraničních. Kromě toho využívala řadu elektronických informačních zdrojů, včetně přístupu k tuzemským i zahraničním odborným databázím.

Začátek konce

V roce 1999 rozhodlo tehdejší vedení „Vítkovic“, že v rámci zeštíhlování podniku je nutno informační služby zajišťovat externě. Knihovnu nabídlo za symbolickou jednu korunu Technické univerzitě – Vysoké škole báňské v Ostravě-Porubě. Ta však měla zájem jen o převzetí pouze vybraných částí knihovny pro doplnění chybějících mezer ve vlastním knihovnickém fondu. Kromě toho nepřistoupila na požadavek zaměstnat knihovnice, které se o fond staraly. Podobně dopadlo i jednání se Státní vědeckou knihovnou v Ostravě. Mezitím došlo postupně k několika výměnám managementu „Vítkovic“ a knihovna dále přežívala navzdory nezrušenému příkazu o likvidaci metodou „mrtvého brouka“. Došlo ovšem k určité redukci fondů, která do určité míry těmto fondům prospěla, neboť byla vyřazena převážně netechnická politická literatura, která byla dříve povinně součástí fondu. Došlo ovšem také k silné personální redukci, o čemž svědčí tato čísla:

Útvar	počet pracovníků			
	1989	1995	2000	2003 (stav k 1. 7.)
Technická knihovna a informační středisko	16	8	3	0
Normalizační středisko	14	8	3	1
Středisko patentové ochrany	10	5	3	2

Definitivní konec nastal v roce 2003. Informační středisko ani technická knihovna sice formálně zrušeny nebyly, likvidace však proběhla „suchou cestou“, tj. zrušením pracovních míst posledních dvou pracovníků tohoto nedávno ještě významného a renomovaného střediska „pro nadbytečnost“.

Bylo by dobré se zamyslet nad tím, jak je možné, že i když Technická knihovna sloužila široké odborné vítkovické veřejnosti, včetně holdingu, a.s., dceřinným společností a různým nově vzniklým s.r.o. a a.s. které byly založeny „outsourcovanými“ bývalými zaměstnanci Vítkovic a dalším odborníkům. O její další (ne)existenci rozhodovali lidé z úzkého vedení VÍTKOVICE STROJÍRENSTVÍ, a.s. bez jakéhokoli protestu ostatních z bývalých „Velkých Vítkovic“!

A na horní palubě se ještě tančí ...

Současné vedení podniku VÍTKOVICE STROJÍRENSTVÍ, a.s., který je dosud v rukou státu, zřejmě pochopilo to, co nechápalo sedm předchozích generací inženýrů – totiž že vědecké a technické informace se zázemím bohatého knihovnického fondu jsou pro podnik naprosto zbytečnou zátěží a že technické a kulturní dědictví strádané doslova staletí je vhodné pouze pro recyklaci ve sběrných surovinách.

Na provoz dobře fungujícího informačního zázemí sice peníze nejsou, zato se ale ve stejné budově nákladně rekonstruuje první patro nad knihovnou pro reprezentační účely. Mají se zde konat oslavy 175. výročí založení „Rudolfovy hutě“, tj. předchůdců Vítkovických železáren.

Otázky vládě

- Kdo nese odpovědnost za likvidaci bohatého technického a kulturního dědictví v podnikových technických knihovnách?
- Proč nejsou tyto knihovny chráněny státem?
- Jak je možné, že stát na jedné straně podporuje informační infrastruktury pro vědu a výzkum, a na druhé straně ve státem vlastněných podnicích ničí cenný knihovnický a informační fond?
- K čemu je „knihovnický zákon“, když nikdo nedokáže zabránit devastaci vzácných a cenných knihovnických fondů budovaných po staletí?

Literatura

1. [MADUSIOK, P.; TULACH, A.; ŠKANDERA, B. Soumrak nad informačním systémem hutního průmyslu. *Hutnické listy*, 1993, č. 5, s. 62-64.](#)
2. [BAĐUROVÁ, S. Budeme mít výroby bez našich „mozků“? *Svoboda*, 16. 6. 2000.](#)

3. [BAĐUROVÁ, S. Jdou náš aplikovaný výzkum a jeho infrastruktura k čertu?. Svoboda, 16. 6. 2000.](#)
4. [BAĐUROVÁ, S. Nutnost: jiný informační systém. Svoboda, 16. 6. 2000.](#)
5. [ŠKANDERA, B.; TULACH, A.; FUKALOVÁ, M.; CHWISTEK, G. Informační podpora hutnické vědecko-výzkumné základny. In České ocelářství a jeho podpora vědecko-výzkumnou základnou. Celostátní konference s mezinárodní účastí, Všemina-Slušovice, 4.-6. 6. 2002, s. 221-230.](#)
6. [ŠKANDERA, B.; TULACH, A.; POLOCHOVÁ, B. 30 let databáze METAL - a co dál? In INFORUM 2003 \[poster\].](#)
7. [VYKA, J. Otevřený dopis. VOSA – Zpravodaj odborářů Vítkovic, 21. 5. 2003, č. 5.](#)

Přehled stavu zabezpečení vybraných hutních podniků a organizací vědeckotechnickými informacemi (červenec 2003)

Podnik	Stav informačního zabezpečení	Charakteristika stavu informačního zabezpečení
Bekaert – ŽDB Bohumín s.r.o.	Podnik nemá vlastní technický rozvoj a využívá služeb mateřského podniku v Belgii. Neodebírá databázi METAL, jen několik profilů průběžných rešerší – tzv. adresních informací.	podnik nemá vlastní informační středisko ani technickou knihovnu
Hutní projekt Frýdek-Místek	Středisko VTEI i technická knihovna fungují v omezeném rozsahu. Dosud vydávají zpravodaj "Koks".	funguje v omezené podobě
Hutní projekt Ostrava	Technická knihovna funguje ve velmi omezeném rozsahu.	funguje ve velmi omezené podobě
Hutní projekt Plzeň	Technická knihovna funguje ve velmi omezeném rozsahu se zastaralým knihovnickým fondem. Neodebírají databázi METAL.	o činnosti informačního střediska není nic známo
Informetal, zájmové sdružení	Bývalému odvětvovému středisku při VÚHŽ Dobrá hrozil po 2. kole kupónové privatizace naprostý zánik, který byl zažehnán transformací střediska do formy zájmového sdružení, založeného hutními podniky. I přes výraznou redukci personálu (v současnosti 3 pracovníci, kdysi 38) se podařilo zachovat kontinuitu a další rozvoj hlavního informačního produktu – dokumentační databáze METAL, budované od roku 1973. V současnosti činnosti pokračují pouze díky zapojení do projektu MŠMT, který končí 31. 12. 2003. Hrozí likvidace tohoto pracoviště pro nedostatek financí, získávaných od členů sdružení - hutních podniků.	činnost informačního střediska pokračuje, ale další existence střediska je ohrožena
Královské železáry a.s.	Činnost informačního střediska a technické knihovny je zajišťována v rámci kumulovaných funkcí 2 pracovníky. Neodebírají databázi METAL.	o činnosti informačního střediska není nic známo
Nová huť, a.s. Ostrava	Středisko VTEI a technická knihovna, jakož i spolupráce s Informatem funguje velmi dobře . Poněkud omezeny zdroje na nákup odborné literatury.	výborné, v současnosti noví majitelé prověřují projekt další činnosti střediska
Pramet Tools Šumperk (býv. Pramet a Výzkumný ústav práškové metalurgie)	Silně omezená technická knihovna, informační a patentové středisko, zastavena publikační činnost. Podle rozhodnutí vlastníků ze Švédska byly zrušeno koncem r. 2000 všechny zbývající informační aktivity.	NULOVÉ!
SVÚM Praha	Středisko VTEI a technická knihovna, jakož i spolupráce s Informatem funguje velmi dobře . Poněkud omezeny zdroje na nákup odborné literatury.	výborné
Škoda-huť Plzeň s.r.o.	Nemají vlastní středisko VTEI ani technickou knihovnu.	NULOVÉ!
Škoda a.s. Plzeň	Normalizační středisko, středisko VTEI a technická knihovna zrušeny ke dni 31. 3. 2000.	NULOVÉ!
TEVÚH – Technicko-ekonomický ústav pro hutnictví	Tato organizace byla po listopadu 1989 zlikvidována včetně informačního pracoviště a technické knihovny obsahující nenahraditelné prameny.	NULOVÉ!

Podnik	Stav informačního zabezpečení	Charakteristika stavu informačního zabezpečení
Třinecké železářny, a.s. Třinec	Středisko VTEI a technická knihovna, jakož i spolupráce s Informatem funguje velmi dobře.	výborné
UTRIN	Funkci bývalého informačního střediska pro strojírenství převzala firma UTRIN s.r.o. – ovšem bez klasické agendy střediska vědeckotechnických informací a technické knihovny, která byla zlikvidována. Firma poskytuje především poradenské a konzultační služby.	NULOVÉ!
Válcovny plechu, a.s., Frýdek-Místek	Středisko VTEI a technická knihovna byly zrušeny na jaře 1999. Informační služby nejsou nijak zajišťovány. Neodebírají databázi METAL.	NULOVÉ!
Válcovny trub, a.s., Chomutov	Středisko VTEI a technická knihovna byly zrušeny v roce 1999. Odborně zaměřená knihovna byla převedena na město Chomutov. Zcela zrušen odběr odborné literatury zaměřené na trubky – nepokračuje zpracování tematiky „Výroba ocelových trubek“ pro DB METAL. Informační služby nejsou nijak zajišťovány.	NULOVÉ! (Kromě toho bylo zrušeno zpracování odborné literatury z tematiky výroby a vlastností trubek pro databázi METAL)
Vítkovice, a.s., Ostrava	Nejstarší technická knihovna (založena 1866!) i středisko VTEI byly zredukovány z hlediska personálního i finančního - na minimum – v současnosti zajišťovány pouze 2 pracovníky, přičemž se očekává další omezení. Dosud velmi dobře spolupracují se zájmovým sdružením Informat a odebírají databázi METAL.	NULOVÉ! - nejstarší technická knihovna - „zakonzervována“ k 30. 6. 2003 s nulovým stavem pracovníků
VÚHŽ, a.s., Dobrá	Technická knihovna i spolupráce s Informatem funguje velmi dobře.	výborné Další existence knihovny je ohrožena, nebude-li zajištěno financování z vhodného státního projektu.
VÚK s.r.o., Panenské Břežany	Středisko VTEI i technická knihovna fungují v omezeném rozsahu v rámci výzkumně orientovaného s.r.o. o 10 zaměstnancích. TK odebírá cca 5 zahraničních periodik, počet zpracovávaných záznamů do databáze Neželezné kovy (dříve součást DB METAL, od r. 1984 samostatná databáze) poklesl z cca 3000 ročně na cca 240 ročně.	funguje v silně omezené podobě
Vysoká škola báňská – TU Ostrava	Technická knihovna i spolupráce s Informatem funguje dobře. Informat spolupracuje přímo s jednotlivými katedrami.	dobré
ŽDB, a.s., Bohumín	Technická knihovna a středisko VTEI silně redukováno z hlediska personálního i finančního.	silně omezené - zredukováno na minimum
Železářny Hrádek, a.s.	Informační služby v podniku zajišťuje 1 pracovník na částečný úvazek. Neodebírají žádné informační služby Informatu.	NULOVÉ!
Železářny Chomutov, a.s.	Technická knihovna zlikvidována.	NULOVÉ!
Železářny Veselí, a.s., Veselí	V minulosti výborně fungující středisko VTEI a technická knihovna zrušeny.	NULOVÉ!

